

о. Мирон Бендик, ректор

РУСАЛКА ДНѢСТРОВАЯ.

Matthäische Hoff-Äider.

У БУДИМЪ

Писаномъ Корол. Бесучинища Пемгалского.

1837.

SHARE HERE

Сто років тому, 1911 року, українська громада Дрогобича вшанувала пам'ять славного земляка отця Маркіяна Шашкевича, встановивши пропам'ятну дошку біля входу до храму Пресвятої Трійці. Відтоді минуло століття. І тепер уже ми, сучасні українці, вшановуємо 200-річчя отця Маркіяна. Одним із способів ушанування пам'яті є уважне заглиблення в духовну й інтелектуальну спадщину, яку він нам залишив. Важливим елементом спадщини отця Маркіяна є його ставлення до історії, культури й мови народу, ставлення наскрізь християнське і патріотичне. Запропоноване отцем Маркіяном бачення співвідношення між Церквою і Народом стало пророчим, бо окреслило спосіб сприймання цих святощів спершу в Галичині, а відтак і в усій Україні аж до наших часів. Такою ж національною святинєю вважав отець Маркіян рідну мову, яку підніс і освятив, промовляючи нею до вірних у храмі. Це справжній мовний подвиг, особливо якщо зважити на тогочасні реалії.

На 1811 рік – час приходу Маркіяна Шашкевича на світ – Галичина вже майже 40 років входила до складу Австрійської імперії. Для галицьких українців австрійське правління в мовному плані доповнило їхню дотеперішню мовну практику вживання польської й української мов ще й мовою німецькою. В такому багатоманітному мовному середовищі ріс і розвивався молодий Маркіян.

Німецька мова використовувалася в державних інституціях – парламенті, судах, армії, поліції, діловодстві. Вона також мала бути, висловлюючись сучасними поняттями, «мовою міжнаціонального спілкування» громадян імперії – німців, угорців, румунів і слов'ян. Ця ж мова мала б поступово інтегрувати різні етнічні групи в єдину австрійську політичну націю. Нові покоління громадян мали прилучатися до державної мови через школи, а задля службової чи політичної кар'єри мали належно вивчати її.

Серед слов'ян поляки почували себе в Австрії найменш комфортно. Ще недавно вони були державним народом, тепер унаслідок так званих розборів Польщі вони втратили державність. Чергового удару їхні державницькі амбіції зазнали внаслідок військової поразки Наполеонівської армії на початку XIX століття. І хоча державного статусу полякам відновити не вдалося, проте вони й надалі намагалися культурно й мовно домінувати на теренах колишньої Річпосполитої. Статус польської мови залишався високим, нею спілкувалися шляхта, духовенство Західної і Східної Церков, творча інтелігенція. В той час говорити польською означало проявляти себе освіченою людиною, а навіть певною мірою ігнорувати нову, австрійську політичну реальність.

Українською (за тодішнім окресленням «руською») мовою спілкувалися галицькі і закарпатські русини-українці, головні селяни. Через її усний статус було прийнято вважати, що українська не відповідає об'єктивним критеріям мови. Поляки заперечували її окремішність і вважали регіональним діалектом польської мови. Селяни – носії мови – не вважалися культуротворчим прошарком суспільства.

Проте вже від початку XIX століття відбулися події, які захитали досі поширені стереотипи. 1799 року на Наддніпрянській Україні з'являється друком «Енеїда» Котляревського, котрий написав цю поему живою українською мовою. Котляревський надав усній мові статусу літературної, довів можливість виражати нею «класичні», високі почуття. Іншою знаковою подією було відновлення Галицької митрополії 1807 року. Одним з мотивів відновлення митрополії було посилення на стародавню Галицьку Русь – середньовічну державу, відому в Європі під назвою Королівства Галичини і Володимирії. Саме галицькі князі і бояри належали до автохтонного населення Галичини. Вони ж були предками галицьких українців – сучасників Маркіяна. З українцями за межами Галичини їх єднали спільна віра, культура і мова. В цій свідомості єдності понад кордонами містилися паростки української соборницької ідеї, а погляд в історію обґрунтовував неавтохтонність у Галичині польської мови та штучність тогочасних політичних кордонів, якими розділили єдиний український народ. Дослідження історії по-новому розкрили поняття «народу» і його душі, вираженої в багатющій культурній спадщині, - обрядових пісенних циклах, історичних думках, а також у міфах, казках і легендах. У цій спадщині

озивалася славна князівська і козацька старовина. Народ поставав як єдине ціле, в якому поєднувалися різні суспільні стани. А тому становище, за якого одні суспільні верстви вживали однієї, а інші – іншої мови, мало бути змінене. Спільною мовою для всіх і мала стати мова пісень і легенд, овіяна чаром первозданності і романтичної старовини, тобто мова українська.

Цією мовою в 30-ті роки XIX століття вперше заговорили в храмах. І зробили це в один і той самий день у трьох львівських храмах три священики-патріоти – оо. Шашкевич, Вагилевич і Головацький, або, як їх тоді називали, «Руська Трійця». Це вперше після довгого часу українська мова вийшла з-під селянських стріх і залунала в найбільш поважаному і святому місці, тобто в церкві. А отці «Руської Трійці» своєю апостольською ревністю і громадянською мужністю здійснили справжній «український прорив». Невипадково до офіційної назви «Греко-Католицька Церква» з часом додався ще один прикметник – «Українська».

Будителі з «Руської Трійці» не обмежилися підвищенням суспільного статусу усної мови. Вони також долучилися до дискусії про мову літературну, випустивши 1837 року у світ збірку народних пісень під назвою «Русалка Дністрова». На цей час побутувало декілька версій про те, що саме вважати літературною мовою. Прихильники класичної версії пропонували покласти в основу церковнослов'янську як існуючу ще з Середньовіччя власну літературну мову. Інші пропонували варіант мови, писемно зафіксований в урядових документах козачої доби. Нині її називають книжною староукраїнською мовою. Ще інші пропонували «язичіє», тобто лексичне збагачення староукраїнської мови тогочасними словами усної мови, відсутніми в книжній мові. Під впливом творів Котляревського і Квітки-Основ'яненка, багато учасників дискусії схилилися до сучасної усної мови як основи для літературної. З мовною дискусією була тісно пов'язана дискусія правописна щодо вибору відповідної абетки, чи то кириличної, чи латинської. Правописній дискусії часто надавали політичного підтексту культурно-цивілізаційного вибору між Заходом і Сходом, Європою та Азією.

«Русалка Дністрова» стала аргументованою розв'язкою дискусії, позаяк пропозиції авторів збірника прийняла більшість тогочасних діячів культури Галичини. Вміщення у збірці записів усного українського фольклору або перекладів з інших мов саме на українську, а не церковнослов'янську чи староукраїнську мови означав, що в основу української писемності мала бути покладена тогочасна жива розмовна мова. Кириличний правопис збірки поставав зняряддям запису усної мови. До речі, отець Маркіян у статті під назвою «Азбука чи абецадло» переконливо продемонстрував відповідність кириличної абетки фонетиці української мови, практичність і зручність кирилиці в передаванні специфічно слов'янських звуків. Задля уникнення політичних звинувачень у «просхідній орієнтації» діячі «Руської Трійці» у Вступі до збірки окреслили контури

«українського світу», який простягнувся від Бескидів на заході до Дону на сході. Вершини гір і звивини (у збірці «сяни» - «змії») рік відокремлюють Русь-Україну від сусідів. Центральною віссю цієї священної території постає ріка Дністер, на берегах якої народ співає свої «русалії» - пісні, в яких виражає свою душу, думу і спосіб сприймання світу. Це справді україноцентричний світ, до якого не пристає жодна імперська ідея – чи то польська, чи російська, чи австрійська. «Русалка Дністрова» стала поетичним маніфестом українства.

Коли порівнюємо наші часи з часами «Руської Трійці», то побачимо, що багато їхніх ідей стало реальністю. Ніхто нині не сумнівається в існуванні великого українського народу, кращі сини якого створили національну літературу. Відійшли в минуле правописні дискусії, національні змагання українців увінчалися створенням власної незалежної держави. Разом з тим, і в сучасній Україні, подібно як і в часи отця Шашкевича, триває дискусія щодо української ідентичності. Важливим етапом в утвердженні цієї ідентичності стало усвідомлення відмінності українців від інших народів, насамперед від росіян (згадаймо знакову назву книги президента Кучми «Україна – не Росія»). Наступним етапом, який триває і в наші дні, є усвідомлення власної історії, відмінності національної історіографії від радянської, польської чи російської. Ми так чи інакше є учасниками дискусії про Степана Бандеру і роль ОУН-УПА в боротьбі за незалежність України, про оцінку впливу польсько-українських конфліктів минулого на сучасні відносини між Україною і Польщею, про сутність російської імперської ідеї з її сучасними інтеграційними проектами. Виплекана в радянських і російських імперських середовищах ідея «трьох братніх східнослов'янських народів» на чолі зі «старшим братом» відходить у минуле. Її спростовують сучасні дослідження історії Московії, у світлі яких московіти є нащадками насамперед угро-фінських і тюркських, а не слов'янських племен. Зрештою, й самі росіяни щораз відвертіше заявляють про свій євразійський характер, при цьому абсолютно нелогічно поєднуючи ідею євразійства з ідеєю «русского мира».

З дискусією про історію тісно поєднана дискусія про мову чи мови в Україні. Ми щораз більше знаємо про її непросту історію, сповнену заборон і утисків, а також є свідками сучасного її ігнорування. Тим не менше, українська – це мова нашої свободи і незалежності. Нею створюють новітню, надзвичайно цікаву літературу, нею 98% молоді здає зовнішнє незалежне оцінювання, навіть політики пострадянського зразка мусять нею спілкуватись. Вони ж, заполітизувавши питання російської мови, а самі розмовляючи її суржилом, звели її статус до мови пострадянської, а з подачі Володимира Путіна – ще й неоімперської. На тлі цієї метушні українська мова постає ще одним елементом національної ідентичності, а її опанування – лише питанням часу.

Таким чином, започатковане отцем Маркіяном Шашкевичем зацікавлення рідною історією, культурою і мовою знаходить гідне продовження в нашому сьогоденні, а його

«український прорив» – запит на українське – стає нормою для наступних поколінь народу. «Руська Трійця» складалася з подвижників, на свій час патріотів-ідеалістів. Нині їхня мрія втілюється реально. Наш патріотизм також потребує подвижників, які, замість демонструвати українськість під час національних свят, готові щоденно важко працювати для України.

(Доповідь виголошена під час урочистої академії з нагоди 200-річчя від дня народження о. Маркіяна Шашкевича, котра відбулася у м. Дрогобичі (муздрамтеатр) 26.11.2011 р.Б.)